

Den Græske Oplysningstid

SH

9. december 2001

Tiden efter perserkrigene (479 ff. f.Kr.) har man kaldt for *Den Græske Oplysningstid*.¹ Det skyldes at forfattere og filosoffer i denne tid viser en tillid til menneskets fornuft og argumentation og en begejstring for intellektuelle aktiviteter. Glæden over sejren over perserne var en del af baggrunden for denne optimisme.

1 ‘Sofisterne’

De klareste repræsentanter for denne tendens i græsk kulturliv var de såkaldte ‘sofister’. Ordet betyder grundlæggende blot ‘en klog mand’, fx bruger Herodot det om Solon i sin *Histories* 1. bog. Men i slutningen af det 5. årh. (= 400-tallet) betyder ordet snarere ‘ekspert’, og det bruges om lærere i filosofi, retorik (= argumentationsanalyse og talekunst) og samfundsfag. Disse sofister rejste fra by til by hvor de demonstrerede deres veltalenhed og skarpsindighed og underviste andre i det samme. Det var moderne at lytte til og lade sig undervise af sofisterne, især for de unge. Det var også dyrt, så deres elever var især børn af velhavende familier. Dette var sammen med deres provokerende undervisning og fremtræden en torn i øjet på mange ældre, konservative borgere.

Sofisterne havde ikke en fælles filosofi eller det samme politiske program, de havde kun samme profession. Men ved at give undervisning der gjorde eleverne bedre til at deltage i byens politiske styre, som ellers lå i hænderne på aristokratiet, blev de opfattet som politisk anti-aristokratiske, og fordi de kunne diskutere *alt*, også moral og religion, anså man dem for skepticister der truede den traditionelle græske livsstil. Det største angreb mod dem kom fra Platon, der ikke kunne acceptere deres *relativisme*, altså det at en sag kunne ses fra mange forskellige sider, sådan som vi kender det fra en retssag (se mere om relativisme nedenfor i afsnittet om *Protágoras*). Imod denne relativisme prøvede Platon at opstille en teori om noget uforanderligt der kunne sikre en fælles og bindende forståelse af vigtige begreber for et samfund

¹Man plejer at bruge navnet oplysningstiden om en bestemt periode i europæisk historie: Gyldendals Leksikon-cd-rom skriver herom: “Periode i Europas kultur-hist. i 1700-t. Os tænkere kendetegnedes af en optimistisk tro på den menneskelige fornuft, en ubegrænset tillid til de menneskelige evners formåen og en fast overbevisning om det nødvendige i at skabe oplysning, dvs. søge ned-arvede anskuelser taget op til overvejelse og revision i lys af de vældige vid. opdagelser i 1600-t. Ved at afvise pol. og rel. autoritetstro, bekæmpe metafysik, anv. natur-vid. betragtningsmåde på menneske og samfund og gøre lighedstanken gældende for forholdet mellem mennesker søgte man at bane vejen for en udvikling mod større frihed, tolerance og humanitet. Vigtige repræsentanter for o er Newton, Locke, Hobbes og Hume i Storbritannien, Voltaire, Rousseau, Montesquieu og Diderot i Frankrig, Leibniz, Lessing og Kant i Tyskland og i Danmark bl.a. Struensee og Holberg.”

som fx retfærdighed og sandhed. Dette forsøgte Platon at illustrere med sin idélære som I har læst om i Staten (“hulebilledet”).

Men uanset angrebet fra Platon fik sofisterne stor indflydelse på filosofi, litteratur, retorik og sprogvidenskab. Man kan godt sige at de skabte mange af de begreber vi bruger når vi taler om filosofi eller litteratur, og omvendt tog digterne stof fra sofisternes argumentationskunst, tænk fx på diskussionerne i Sofokles’ Kong Ødipus, hvor alle mulige forskellige argumenter, paradokser, ordsprog og kneb bliver brugt.

2 Nogle berømte sofister

Protagoras

En af de mest berømte sofister var Protagoras fra Thrakien. Han kom ofte til Athen og var ven med Euripides og Perikles. Hans anseelse var så stor at da athenerne grundlagde kolonien *Thúrioi* i Syditalien, lod de ham nedskrive en forfatning til denne nye bystat (muligvis blev han senere mere upopulær, for en usikker beretning siger at han siden blev landsforvist og fik sine bøger brændt offentligt — denne uhyggelige og dumme skik er altså ældgammel).

Protagoras’ største skrift begyndte med ordene: πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν “Mennesket er målestokken for alle ting, for dem der er, at de er, for dem der ikke er, at de ikke er.” Det kan ikke nægtes at denne sætning er lidt gådefuld, men sandsynligvis er Protagoras’ mening at der ikke er nogen absolut virkelighed, at der ikke er nogen klar forskel mellem at synes at være noget og virkelig at være noget, og at hvert enkelt menneske selv må dømme om hvad der er sandhed i dets øjne. Dette stemmer godt med at Protagoras i et andet skrift lader til at have lovet at han med sin kunst kunne få den svagere sag til at fremstå som den stærkere. Det var udsagn som disse der rystede Platon og fik ham til at kritisere sofisterne stærkt; det er fra Platon ordet ‘sofist’ har fået den negative klang det har i dag, hvor det betyder en sandhedsforvridende og spidsfindig ordkløver der bruger bevidst falske argumenter.

Gorgias

Gorgias fra Sicilien var en lidt speciel sofisk fordi han koncentrerede sig om sprog og retorik, incl. argumentations-teori og –analyse. Han kom til Athen i 427 f.Kr., hvor han var en sensation med sine taler. De var præget af en kunstnerisk udformning af sproget så sætningerne balancerede med samme antal stavelser, havde parallelle opbygninger, modsætningspar, ens begyndelse eller slutning osv. Et eksempel en tale Perikles skulle have holdt iflg. Thukydid: “Vi er skønhedselskere med sparsommelighed, vi er visdomselskere uden forvænthed.”; sætningerne er parallelt bygget op, begge slutter med et forholdsordsled og navneordene i forholdsordsledene er et modsætningspar.

I filosofisk henseende var Gorgias en særlig provokation mod Platons standpunkt. Gorgias argumenterede at *ingenting er til, hvis det alligevel er til, kan det ikke erkendes af mennesket, og selvom det blev erkendt af mennesket, ville det ikke kunne udtrykkes eller forklares*. Dette er altså et endnu skarpere udtryk en Protagoras’ for at erkendelse og sandhed er noget helt individuelt som vi mennesker ikke kan dele

med hinanden. Denne opfattelse er ikke uden problemer. Er man tilhænger af den, kan man fx ikke kritisere at en tilsyneladende skyldig bliver frifundet fordi han var rig og havde råd til en dyr superadvokat.

3 To andre temaer

physis — nomos

Parret *physis–nomos* spillede en betydelig rolle i sofisternes diskussioner. *physis* betyder ‘natur’, *nomos* ‘lov, vedtægt’, hvor altså det sidste er noget mennesket har skabt og derfor kan ændre. Under denne titel kan man også anbringe par som *virkeligt — tilsyneladende, viden — tro, bevis — overtalelse*. Sofisterne var tilbøjelige til at påstå at de fleste ting hørte under *nomos* og derfor godt kunne ændres, mere konservative betragtede samfundet, moralen, religionen som noget der lå i naturen og derfor ikke uden videre burde ændres. Vi har i dag flyttet os hen mod sofisternes position, for ingen påstår at moral og religion skal ligge urokkeligt forankret i naturen. Men diskussionen er ikke forsvundet, vi har blot flyttet grænsen: Er genmanipulation og kloning i strid med naturen (*physis*) eller det blot en vedtægt (*nomos*) at vi ikke vil ændre i livets grundlæggende byggesten?

Lægerne

En anden gruppe hører også til under Den Græske Oplysningstid og den minder om sofisternes. Det er lægerne. De rejste ligesom sofisternes rundt fra by til by, og også de måtte offentlig vise hvad de kunne: For at vinde tillid og dermed patienter, plejede den græske læge når han blev stillet over for en syg, at komme med en prognose (= forudsigtelse) om hvordan det ville gå patienter (“smerterne i hovedet bliver værre de næste to dage, men så letter de, dog vil feberen fortsætte fire dage endnu og appetitten kommer først igen efter fem dage”). Dette sammen med præcise beskrivelser af sygdommes forløb dag for dag gav græsk medicin et skub frem mod videnskabelige metoder. Det er således karakteristisk at græske læger begyndte at afvise overnaturlige forklaringer på sygdomme, også “underlige” sygdomme som epilepsi, og at en læge som Hippókrates understregede at en forståelse af menneskekroppen forudsætter en forståelse af naturen i det hele taget. Det at lægerne er en del af Den Græske Oplysningstid, understreger at denne strømning var meget mere end blot en flok ordkløvere sådan som vores betydning at ordet ‘s sofist’ kunne få os til fejlagtigt at tro det.

Med George A. Kennedy i CHCL: Philosophy, History and Oratory som kilde.